

وضعیت‌شناسی روشی مقیاس‌های روان‌شناسی اخلاق در ایران: مرور نظام‌مند

حمید رفیعی هنر*

حمیدرضا حسن آبادی**

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی وضعیت مفهوم‌شناختی و روان‌سنجی مقیاس‌های حوزه اخلاق در پژوهش‌های ایرانی بازه زمانی ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۹ بود. روش پژوهش، بررسی مروری نظام‌مند مقیاس‌ها بر اساس مدل «کازمین» بود که در سه شاخص روایی، اعتبار، و پاسخگویی در قالب ارزیابی ۹ پارامتر روایی محتوا، همسانی درونی، مقایسه نسبی، خطای اندازه‌گیری، روایی ساختاری، آزمون فرضیه‌ها، روایی بین‌فرهنگی، روایی ملاکی، و پاسخگویی انجام شده است. داده‌های پژوهش در طی شش گام شناسایی و ۹۲ مقیاس انتخاب شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که از کل مقیاس‌ها (درون‌فردی، ۳۷ مقیاس؛ میان‌فردی، ۲۶ مقیاس؛ و اجتماعی-سازمانی، ۲۹ مقیاس) تنها پارامتر همسانی درونی در شاخص اعتبار توانسته در بیش از ۷۰ درصد موارد رعایت شده، و نتایج آن مثبت باشد. پس از آن، مفهوم‌شناسی، روایی محتوا، و آزمون فرضیه‌ها در ۵۰ درصد مقیاس‌ها مورد توجه قرار گرفته، و نتایج آن مثبت بوده است. دیگر پارامترها در اکثر گزارش‌ها محاسبه نشده، یا اطلاعات آن در اختیار نبوده، یا بررسی آن‌ها موضوعیت نداشته است. در پژوهش حاضر، هیچ مقیاس «مطلوب» که تمام پارامترهای موضوعیت‌دار کازمین را مورد توجه قرار داده باشد، شناسایی نشد؛ تنها ۵ درصد مقیاس‌ها «قابل قبول» بوده، ۴۰ درصد آن‌ها «نیازمند تکمیل»، ۳۰ درصد «نیازمند به

* دکتری روان‌شناسی عمومی، استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی. (Hamidrafii2@gmail.com)

** دکتری روان‌شناسی تربیتی، دانشیار دانشگاه خوارزمی.

مقاله علمی پژوهشی (تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۲۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۹)

بررسی مجدد»، و ۲۵ درصد آن‌ها «نیازمند ارائه اطلاعات تفصیلی» می‌باشند. بنابراین اگر درصد مقیاس‌های نیازمند به تکمیل به مقیاس‌های قابل قبول اضافه شود، می‌توان ادعا کرد که ۴۵ درصد مقیاس‌های ایرانی حوزه اخلاق، قابلیت استفاده را داشته؛ و مابقی نیازمند بازبینی یا ارائه اطلاعات تفصیلی جهت ارزیابی و قضاوت هستند.

کلیدواژه‌ها: روان‌شناسی اخلاق، مقیاس اخلاق، مفاهیم اخلاقی، روایی، اعتبار، کازمین، بررسی مروری.

مقدمه

بررسی‌های مؤسسات نظرسنجی نشان می‌دهد بیش از ۹۰ درصد از شهروندان برخی از کشورها در مورد اخلاق در جامعه خود نگران هستند و معتقدند اولویت اول آموزش در مدارس باید موضوع اخلاق باشد (پاور، ۲۰۰۷؛ به نقل از تقی‌لو، ۲۰۱۷). مطالعه اخلاق از جنبه‌های بسیاری برای جوامع مختلف ضروری است. انجام تحقیقات در زمینه‌ی اخلاق و ترویج آن در مجامع علمی دنیا در دو دهه گذشته به طور قابل توجهی افزایش یافته است (پاور و دیگران، ۲۰۰۷؛ به نقل از تقی‌لو، ۲۰۱۷). اخلاق از جمله ارکان مهم آموزه‌های اسلام بوده و ترویج آن در جامعه ایران نیز همواره مورد دغدغه دینداران اندیشمند بوده است (ر.ک مطهری، ج ۲۲، ۱۳۸۰).^۱ از آنجا که اخلاق در رابطه بین خود، خداوند، و دیگران نقش آفرینی می‌کند (مصباح یزدی، ۱۳۸۶) و گستره وسیعی از حالات روانی و رفتارهای انسانی را پوشش می‌دهد (ر.ک مطهری، ج ۲۲، ۱۳۸۰؛ دوریس، ۲۰۱۰) در ارتقاء بهزیستی اجتماعی و شادکامی اعضای جامعه و حرکت افراد به سمت اهداف والای انسانیت و کمال نقش خواهد داشت.

سوالی که در اینجا به وجود می‌آید این است که تعیین میزان متخلّق بودن افراد، و سطح ویژگی‌های اخلاقی آن‌ها چگونه میسر خواهد بود؟ امروزه شاخه علمی «روان‌سنجی» عهده‌دار کمّی‌سازی حالات کیفی-روانی انسان‌هاست و با استفاده از آن در شاخه‌ها و جنبش‌های مختلف روان‌شناسی هم‌چون روان‌شناسی اخلاق، روان‌شناسی مثبت‌گرا، روان‌شناسی شخصیت، و روان‌شناسی مرضی به ساخت سنجه‌هایی اقدام شده است که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به سنجش مفاهیم و

۱. مطهری، مرتضی (۱۳۸۰). مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۲۲، تهران: صدرا.

سازه‌های اخلاقی پیوند خورده است.

در روان‌شناسی اخلاق، علاقه به تئوری تحول‌شناختی پیاژه و تحول اخلاقی کلبرگ و توضیح رابطه آن با رفتار اخلاقی، زمینه ساخت ابزار اندازه‌گیری در زمینه قضاوت اخلاقی را فراهم کرده است. از جمله می‌توان به مصاحبه قضاوت اخلاقی کلبی و کولبرگ و آزمون تبیین موضوع رست اشاره کرد. با این حال، نتایج مطالعات نشان داده که عوامل دیگری غیر از قضاوت اخلاقی در تعیین رفتار اخلاقی دخالت داشته؛ به همین علت، مدل‌های جدیدی برای توضیح رفتارهای اخلاقی؛ و به تبع، ابزار جدید برای سنجش این متغیرها پدیدار شده است. از جمله مدل خود^۱ بلازی (بلازی، ۲۰۰۴)، حساسیت اخلاقی^۲ رست (پاور و دیگران، ۲۰۰۷)، و ارزش‌های اخلاقی شوارتز^۳ (شوارتز، ۲۰۰۷؛ به نقل از تقی‌لو، ۲۰۱۷).

از سوی دیگر در جنبش روان‌شناسی مثبت‌گرا که تحت تأثیر تفکر اخلاق ارسطویی؛ ماهیت انسان را متشکل از دو وجه خوب و بد دانسته و او را قادر به برخورداری از شخصیت خوب یا فضایل اخلاقی در قالب توانمندی‌های^۴ مثبت می‌داند (لینلی و ژوزف، ۲۰۰۴؛ به نقل از برجعلی و عبدالملکی، ۱۳۸۸)؛ آثاری در زمینه سنجش توانمندی‌های افراد، از جمله مقیاس توانمندی‌یاب کلفتن^۵ (باکینگام و کلفتن، ۲۰۰۱) و پرسشنامه توانمندی‌های ارزش‌ها در عمل^۶ (پیترسون و سلیگمن،

-
- 1 . self-model(self)
  - 2 . moral sensitivity
  - 3 . Schwartz's moral values
  4. strength
  5. the Clifton Strengths- Finder
  6. the Values in Action Inventory of Strengths

۲۰۰۴) تدوین شده است. پرسشنامه اخیر، ۲۴ توانمندی منش را مورد سنجش قرار می‌دهد که تحت ۶ فضیلت اصلی (خرد و دانش، شجاعت، مروت، عدالت، اعتدال، و تعالی) سازمان یافته است (رتیو و لویز، ۲۰۰۸، ص ۳).

در حوزه روان‌شناسی شخصیت و روان‌شناسی مرضی نیز ما شاهد طراحی مقیاس‌هایی هستیم که اگرچه به منظور سنجش تیپ‌های شخصیتی یا اختلال‌های شخصیت بوده اما با برخی از رذایل اخلاقی هم‌سو و مرتبط بوده و به‌طور غیرمستقیم به سنجش مفاهیم اخلاقی مربوط می‌شوند. از جمله به موارد ذیل می‌توان اشاره کرد؛ شخصیت ماکیاولی^۱ (دالینگ و دیگران، ۲۰۰۹؛ به نقل از پالوس و جونز، ۲۰۱۵، ص ۵۶۴) و شخصیت تاریک^۲ (جونز و پالوس، ۲۰۱۴؛ به نقل از پالوس و جونز، ۲۰۱۵، ص ۵۶۴) که رذیلت‌هایی چون نفاق، قساوت، و شرارت را پوشش می‌دهند. شخصیت خودشیفته^۳ (راسکین و هال، ۱۹۷۹؛ به نقل از پالوس و جونز، ۲۰۱۵، ص ۵۶۴) با رذیلت‌های عُجب و کبر هم‌سو بوده، شخصیت نمایشی (میلون و همکاران^۴، ۱۹۹۴؛ به نقل از آنتونی و بارلو، ۲۰۰۲، ص ۴۵۵) با ریاء و سمعه مرتبط بوده، و شخصیت پارانویید (میلون و همکاران^۵، ۱۹۹۴؛ به نقل از آنتونی و بارلو، ۲۰۰۲، ص ۴۵۵) با رذیلت سوء ظن در ارتباط است.

با این حال، آن مقدار که محقق در منابع مختلف روان‌شناسی جستجو کرده؛

-
- 1 . Machiavellian Personality Scale (MPS) (Dahling, Whitaker, & Levy, 2009)
  - 2 . Short Dark Triad (SD3) (Jones & Paulhus, 2014)
  - 3 . Narcissistic Personality Inventory (NPI) _ (Raskin & Hall, 1979)
  - 4 . MCMI-III; Millon, Millon, & Davis, 1994
  - 5 . MCMI-III; Millon, Millon, & Davis, 1994

نمی‌توان به یک مجموعه مدون از مقیاس‌های روان‌شناسی اخلاق در آثار ایرانی و غیرایرانی دست یافت؛ هرچند در شاخه‌های دیگر (روان‌شناسی مثبت‌گرا، شخصیت، و مرضی) می‌توان یکسری از مجموعه‌ها یا دست‌نامه‌ها را در آثار غیرایرانی شناسایی کرد که به برخی از سازه‌های اخلاقی پوشش داده است. از جمله کتاب «سنجش روان‌شناختی مثبت: دست‌نامه مدل‌ها و سنجه‌ها» (لوپز و اسنایدر، ۲۰۰۳) که به معرفی مدل‌های نظری، معیارها، و ابزارهای سنجش توانمندی‌های مثبت مانند امید، خوش‌بینی، خرد، شجاعت، حرمت خود، همدلی، بخشش، شوخ‌طبعی، شکرگزاری، ایمان، و اخلاق پرداخته است. هدف کتاب صرفاً معرفی و توصیف مقیاس‌ها و ویژگی‌های آن‌ها بوده؛ ولی در پی ارزیابی روش‌شناسانه ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس‌ها نبوده است. کتاب «مقیاس‌های روان‌شناسی مثبت‌گرا: طراحی و روایی‌یابی» (سینغ، جانارکار، و کاور، ۲۰۱۷) نیز بعد از بررسی تحقیقات سازه‌های جهانی روان‌شناسی مثبت‌گرا به معرفی مقیاس‌های طراحی شده با فرهنگ بومی هند از جمله تاب‌آوری، غرقگی، بهوشیاری، معنویت، و بهزیستی پرداخته است.

در حوزه روان‌شناسی شخصیت و روان‌شناسی مرضی نیز کتاب «مقیاس‌های سازه‌های شخصیت و روان‌شناسی اجتماعی» (بویلی، ساکلوفسکی و متیوز، ۲۰۱۴) عهده‌دار معرفی مقیاس‌های شده است که هرچند تماماً با موضوعات اخلاقی در ارتباط نبوده؛ اما طبق تحلیل مضمون انجام شده؛ ابزارهای سنجش شخصیت و روان‌شناسی اجتماعی در ۵ مضمون کلیدی قابل دسته‌بندی بوده که برخی از آن‌ها کاملاً با حوزه اخلاق در ارتباط است. مضمون‌های مذکور عبارتند از: تمایلات

عاطفی^۱، تنظیم هیجان^۲، سبک‌های میان فردی^۳، رذیلت‌ها و فضیلت‌ها^۴، و تعامل و تعارض اجتماعی فرهنگی^۵. تمام مقیاس‌های مذکور نیز در بستر پژوهش‌های غیرایرانی طراحی شده است.

در این میان، در چند دهه گذشته در ایران، پژوهشگران مسلمان با دغدغه اسلامی سازی و بومی سازی روان‌شناسی؛ بر اساس منابع و اندیشه اسلامی اقدام به بازبینی، یا طراحی مقیاس‌هایی کرده‌اند که نمایانگر سازه‌های مختلف اخلاقی است از جمله مقیاس سنجش صبر (حسین ثابت، ۱۳۸۷؛ خرمایی و همکاران، ۱۳۹۳؛ امیری و همکاران، ۱۳۹۵)، آزمون سنجش حسادت (ولی‌زاده و آذربایجانی، ۱۳۸۹)، مقیاس خودمهارگری (رفیعی هنر و جان‌بزرگی، ۱۳۹۰)، مقیاس امید (خلیلیان شلمزاری و جندقی، ۱۳۹۲)، پرسشنامه کرامت نفس (بنیانی و عسگری، ۱۳۹۲)، مقیاس تکبر-تواضع (هراتیان و آگاه هریس، ۱۳۹۲)، پرسشنامه حزم (خاکبازان و رفیعی هنر، ۱۳۹۴)، پرسشنامه شجاعت (خوشخرام و احمدی، ۱۳۹۵). مقیاس سنجش زهد (عبدی و توکلی، ۱۳۹۶)، پرسشنامه انسان کامل (سالاری مقدم و بشیری، ۱۳۹۶)، پرسشنامه سنجش خودفریبی بر اساس منابع اسلامی (عزت طلب و پسندیده، ۱۳۹۷).

هرچند برخی از پژوهشگران (آذربایجانی، ۱۳۹۱) با هدف بررسی روش

-
- 1 . Emotional dispositions
  - 2 . Emotion regulation
  - 3 . Interpersonal styles
  - 4 . Vices and virtues
  - 5 . Sociocultural interaction and conflict

اندازه‌گیری مفاهیم و ارزش‌های اخلاقی؛ به امکان ارائه طبقه‌بندی از رذایل و فضایل اخلاقی بر اساس سبب‌شناسی و نشانه‌شناسی روانی مفاهیم مذکور پرداخته؛ و به معرفی تعداد محدودی از مقیاس‌های ایرانی از جمله مقیاس حیا، صبر، شادکامی، حسادت و عقل پرداخته‌اند؛ با این حال طبق جستجوهای انجام شده، علی‌رغم قابلیت شناسایی حدود ۱۰۰ مقیاس طراحی شده در حوزه اخلاق در ۵۰ سال گذشته در پژوهش‌های ایرانی؛ تاکنون مرور منسجم و جامعی از مقیاس‌های مذکور انجام نشده؛ خلاء، کمبود، یا نقص‌های احتمالی آن‌ها در زمینه مفهوم‌شناسی، روش‌شناسی، و ویژگی‌های روان‌سنجی نمایان نشده، طبقه‌بندی روشنی از مقیاس‌ها ارائه نگردیده، و به تبع، نیازسنجی طراحی مقیاس‌های جدید اخلاقی نیز انجام نگرفته است. از این رو ضروری می‌نماید که در یک مطالعه مروری، سنجه‌های اخلاقی در پژوهش‌های ۵۰ سال گذشته ایرانی (۱۳۹۹-۱۳۵۰) شناسایی شده؛ وضعیت مفهوم‌شناختی و روان‌سنجی آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته، و با ارائه یک طبقه‌بندی نسبتاً منسجم از آن‌ها؛ روند شناسایی و انتخاب ابزارهای سنجش معتبر و روا در حوزه اخلاق برای پژوهشگران تسهیل گردد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر بررسی مروری نظام‌مند است. بررسی‌های نظام‌مند به دنبال جمع‌آوری تمام شواهدی هستند که با معیارهای واجد شرایط از پیش تعیین شده برای بررسی یک سوال تحقیق خاص متناسب است (هیگینز و گرین، ۲۰۰۸، ص ۳). در این میان بررسی‌های نظام‌مند مقیاس‌ها به‌طور فزاینده به‌عنوان روش بسیار مفید انتخاب ابزار تحقیق و فعالیت‌های بالینی تبدیل شده است. یکی از بهترین ابزار

موجود برای ارزیابی کیفیت روش‌شناختی مطالعات مربوط به ویژگی‌های سنجه‌ها، «معیارهای مورد توافق برای انتخاب ابزارهای سنجش سلامت» معروف به چک لیست کازمین^۱ (تروی، بات، بوئر و دیگران، ۲۰۰۷؛ ماکینک، تروی، نول و دیگران، ۲۰۱۰؛ ماکینک، تروی، پاتریک و دیگران، ۲۰۱۰) است. پژوهشگران با بررسی بیش از ۵۰ مطالعه مروری مشخص کرده‌اند که چک‌لیست مذکور به‌طور فزاینده در بررسی نظام‌مند ابزار سنجش استفاده شده است (تروجالز، بالستروس، سولا و دیگران، ۲۰۱۵). این چک لیست از طریق مطالعه دلفی بین‌المللی به‌منظور تسهیل ارزیابی روش‌شناختی نتایج سنجش‌ها جهت انتخاب درست و صحیح ابزار سنجش طراحی شده که مشتمل بر سه شاخص کلی روایی^۲، اعتبار^۳، و پاسخگویی^۴ است که در قالب نه پارامتر مورد ارزیابی قرار می‌گیرد که عبارتند از: ۱. روایی محتوا، ۲. همسانی درونی^۵، ۳. مقایسه نسبی^۶، ۴. خطای اندازه‌گیری^۷، ۵. روایی ساختاری^۸، ۶. آزمون‌گری فرضیه‌ها^۹، ۷. روایی بین‌فرهنگی^{۱۰}، ۸. روایی ملاکی، و ۹. پاسخگویی. موارد ۲ تا ۴ ذیل شاخص اعتبار قرار داشته، و موارد ۵ تا ۷ ذیل شاخص روایی سازه قرار دارند.

-
- 1 . COSMIN (COnsensus-based Standards for the selection of health status Measurement INstruments)
  - 2 . validity
  - 3 . reliability
  - 4 . responsiveness
  - 5 . internal consistency
  - 6 . relative measures
  - 7 . measurement error
  - 8 . structural validity
  - 9 . hypotheses testing
  - 10 . cross-cultural validity

هر پارامتر به صورت جداگانه با استفاده از ۵ تا ۱۸ معیار در مورد جنبه‌های طراحی و روش‌های آماری مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. مراحل تکمیل این چک لیست به این صورت است که ابتدا باید تعیین شود در گزارش ساخت یک مقیاس کدامیک از پارامترهای ۹ گانه مورد بررسی قرار گرفته است. سپس هر کدام از پارامترهایی که مورد توجه قرار گرفته، با استفاده از معیارهای پیشنهادی کازمین مورد تحلیل قرار می‌گیرند (تروی، بات و دیگران، ۲۰۰۷؛ ماکینک، تروی و دیگران، ۲۰۱۰).

با این حال، اگرچه در بخشی از روایی محتوای کازمین به روند بررسی مفاهیم مورد سنجش توجه شده؛ اما به نظر می‌رسد بررسی دقیق مقیاس‌ها به خصوص در مطالعات اسلامی مستلزم بررسی مفهومی سازه مورد نظر است. به عبارت دیگر پیش از ورود به بررسی پارامترهای ۹ گانه کازمین؛ ابتدا لازم است فرایند مفهوم شناسی سازه مورد ادعا نیز مورد بررسی قرار گیرد. آن مقدار که محقق در میان منابع تحقیقاتی جستجو کرده؛ جهت بررسی مذکور، پروتکل مدون مورد توافقی طراحی نشده است اما با بررسی حدود ۵۰ مطالعه در ساخت ابزارهای دینی؛ حداقل به سه شاخص کلی در بررسی مفهوم شناسانه می‌توان دست یافت که عبارتند از: الف. استفاده از روش متناسب کیفی (مانند تحلیل تم، تحلیل محتوا، و نظریه داده‌بنیاد (هویت، ۲۰۱۹)، تحلیل مفهومی (ر.ک باقری، ۱۳۸۸)^۱، معناشناسی زبانی (ر.ک شجاعی، ۱۳۹۳)^۲، روش فقه الحدیث (ر.ک مسعودی^۳، ۱۳۹۵، ر.ک پسندیده^۴،

۱. جرالد کومبز (۱۳۸۸). پژوهش فلسفی: تحلیل مفهومی. ترجمه خسرو باقری. در: ادموندسی شورت. روش‌شناسی مطالعات درسی، ترجمه محمود مهرمحمدی و همکاران. تهران: سمت. صص ۶۶-۴۳
۲. شجاعی، محمدصادق؛ جان بزرگی، مسعود؛ عسگری، علی (۱۳۹۳). کاربرد نظریه حوزه‌های معنایی در مطالعات واژگانی ساختار شخصیت بر پایه بر منابع اسلامی. *مطالعات اسلام و روان‌شناسی*. ۱۵، ۳۸-۷.
۳. مسعودی، عبدالهادی (۱۳۹۵). *درسنامه فقه الحدیث*، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
۴. پسندیده، عباس (۱۳۹۸). *روش فهم روان‌شناختی متون دینی*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس.

۱۳۹۹)، و روش اجتهاد دینی (ر.ک حسنی و علیپور، ۱۳۹۴)^۱، ب. معرفی مؤلفه‌های مفهومی، ج. ارائه تعریف مفهومی. از این رو می‌توان بر مبنای ملاک‌های سه‌گانه مذکور؛ شاخص مجزایی به نام «مفهوم‌شناسی» را در وضعیت‌سنجی مطالعات سنجه‌های اخلاق اضافه کرد.

شیوه جمع‌آوری اطلاعات

جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات در چند گام انجام شده است. ابتدا جستجوی کلیدواژه‌ای (در ۵۶۲۳ عنوان مقاله / پایان‌نامه) با واژه‌های «مقیاس»، «سنجه»، «پرسشنامه»، «چک‌لیست»، «سیاهه»، «تست»، «آزمون»، «فهرست»، «روان‌سنجی»، «ابزار»، «ابزار سنجش»، «اندازه‌ها»، «ارزیابی»، «درجه‌بندی»، «ساخت»، «اعتباریابی»، «روایی»، «رواسازی»، «تحلیل عاملی»، و «طراحی» در بازه زمانی ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۹ انجام شده است. برای اجرایی کردن گام اول، داده‌ها از طریق مراجعه به سایت‌ها، مراکز، مجلات، و آرشیوهای ذیل جمع‌آوری شده است:

۱. پایگاه‌های اینترنتی معتبر برای جستجوی مقاله و پایان‌نامه در ایران شامل پایگاه پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (۵۲۳ جستجو)، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (۱۹۴۷)، پرتال جامع علوم انسانی (۱۳۱)، و پایگاه مجلات تخصصی نور (۱۳۷۴).

۲. سایت مجلات روان‌شناختی کشور که با رویکرد دینی، اخلاقی، و مثبت منتشر می‌شوند مانند روان‌شناسی و دین (۳۳۰)، مطالعات اسلام و روان‌شناسی (۸۸)، اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی (۴۲)، پژوهشنامه روان‌شناسی اسلامی (۲۰)، معرفت

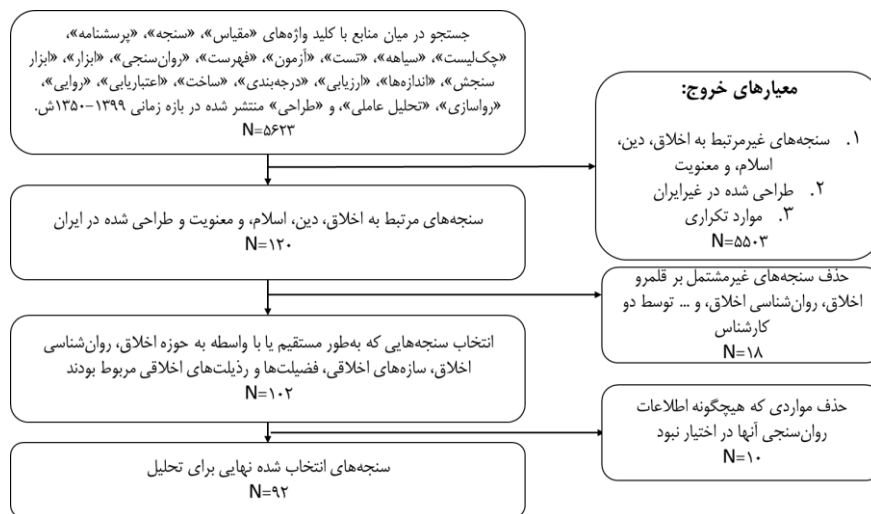
۱. حسنی، سیدحمیدرضا و علیپور، مهدی (۱۳۹۴). *پارادایم اجتهادی دانش دینی "پاد"*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

اخلاقی (۱۰)، اخلاق و حیانی (۱۱)، پژوهشنامه روان‌شناسی مثبت (۵۶).

۳. سایت مجلات مرتبط به حوزه سنجش و اندازه‌گیری هم‌چون مجله روان‌سنجی (۹۱)، فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی (۲۶۵ جستجو)، فصلنامه روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی (۲۳۸).

۴. آرشیو پایان‌نامه‌های مقطع ارشد و دکتری، و طرح‌های پژوهشی رشته‌های روان‌شناسی، مشاوره، و اخلاق در مراکز علوم انسانی-اسلامی شهر قم هم‌چون مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) (۲۷۰)، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه (۱۱)، مؤسسه آموزش عالی اخلاق و تربیت (۱۸۶)، دانشگاه و پژوهشگاه قرآن و حدیث (۳۰).

روند گام‌های دیگر در جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات در شکل شماره ۱ نمایان شده است که در نهایت ۹۲ سنجه جهت بررسی و تحلیل فراهم گردیده است.

شکل ۱: فرایند انتخاب مقیاس‌های حوزه روان‌شناسی اخلاق در بازه زمانی ۵۰ سال گذشته در ایران

شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات

جهت تحلیل نتایج کل مقیاس‌های بررسی شده در مطالعه حاضر، با در نظر گرفتن مهم‌ترین پارامترهای تأثیرگذار در مطلوبیت یک مقیاس بر اساس پارامترهای ۹ گانه کازمین؛ و با الگوگیری از سطح‌بندی مرور سیستماتیک کوکران (فورلان، المیوارا، چو، و دیگران، ۲۰۱۵) وضعیت کلی مقیاس‌های اخلاق در پنج طبقه مطلوب (م)، قابل قبول (ق)، نیازمند به تکمیل (نت)، نیازمند به بررسی مجدد (نب)، و بدون اطلاعات (ب) دسته‌بندی شده است. ویژگی‌های هر یک از طبقات به شرح ذیل است.

۱. **مطلوب (م):** مقیاسی که مفهوم‌شناسی و تمام پارامترهای کازمین که دارای موضوعیت بوده در آن رعایت شده و نتایج مثبت باشد.

۲. **قابل قبول (ق):** مقیاسی که معیارهای مفهوم‌شناسی، روایی محتوا، دو پارامتر از اعتبار، و دو پارامتر از روایی سازه در آن رعایت شده و نتایج مثبت باشد.

۳. **نیازمند به تکمیل (نت):** مقیاسی که معیارهای مفهوم‌شناسی و روایی محتوا در آن رعایت شده و نتایج مثبت بوده؛ و حداقل یک پارامتر در اعتبار یا روایی سازه رعایت شده و نتایج مثبت باشد؛ یا معیارهای مفهوم‌شناسی و روایی محتوا گزارش نشده؛ اما دو پارامتر از اعتبار، و دو پارامتر از روایی سازه رعایت شده و نتایج مثبت باشد.

۴. **نیازمند به بازبینی مجدد (نب):** مقیاسی که معیارهای مفهوم‌شناسی یا روایی محتوا آن انجام نشده، یا گزارش نشده باشد؛ یا نتایج هر یک از پارامترهای نه‌گانه منفی باشد.

۵. **بدون اطلاعات (ب):** مقیاسی که اطلاعاتی از اکثر پارامترهای روان‌سنجی آن در اختیار نباشد.

لازم به ذکر است که به تبعیت از مدل کازمین (تروی و دیگران، ۲۰۰۷ و ۲۰۱۰)

نتایج بررسی هر بخش از معیار پارامترها به صورت نمادهای شش گانه (+، +؟، -، ؟، ×، ۰) منعکس شده است. منظور از نماد «مثبت» (+) این است که در گزارش ساخت یک مقیاس، انجام معیار لازم هر پارامتر به درستی منعکس شده، و نتایج ارائه شده هم صحیح بوده است. نماد «سوال، مثبت» (+؟) به مواردی اشاره دارد که معیار مذکور انجام شده و نتایج مثبت بوده، اما اطلاعات ارائه شده ناکافی است. نماد «منفی» (-) به مواردی اشاره دارد که معیار مذکور طبق گزارش پژوهش، انجام شده، اما نتایج منفی بوده است. منظور از نماد «سوال» (؟) این است که در گزارش ساخت مقیاس، اشاره‌ای به معیار مذکور شده، ولی اطلاعات تفصیلی از آن ارائه نشده است. نماد «صفر» (۰) به مواردی اشاره دارد که معیار مذکور مورد توجه قرار نگرفته، یا روند آن مورد بررسی یا محاسبه قرار نگرفته است، و نهایتاً نماد «ضربدر» (x) به مواردی اشاره دارد که بررسی معیار مذکور در مقیاس مذکور موضوعیت نداشته است.

با این حال بعد از توصیفات کیفی یافته‌ها، از شاخص‌های مرکزی آمار توصیفی (همچون میانگین، درصد) نیز جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات و نتیجه‌گیری استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در مسأله تحقیق اشاره شد در کنار ضرورت شناسایی و بررسی مقیاس‌های حوزه اخلاق در ایران؛ طبقه‌بندی آن‌ها نیز ضرورت دارد و از آنجا که مبانی و رویکردهای مختلف می‌تواند مفهوم‌شناسی سازه‌های اخلاقی را متنوع کرده؛ و نیز دایره انتخاب سازه‌های اخلاق را محدود کرده؛ یا توسعه دهد؛ برای ارائه طبقه‌بندی نیازمند انتخاب مبنا در موضوع علم اخلاق خواهیم بود. به‌طور کلی دو

رویکرد یا مبنای اصلی درباره موضوع علم اخلاق وجود دارد: یکی دیدگاهی که بر اساس نظام ارسطویی طبقه‌بندی علوم، موضوع اخلاق را «ملکات نفسانی یا حالات درونی» دانسته؛ و هدف اصلی آن‌را، تحلیل ملکات نفسانی یا صفات راسخ در نفس، از حیث فضیلت یا رذیلت می‌داند (شریفی، ۱۳۹۴). رایج‌ترین و سابقه‌دارترین تعریف اخلاق در میان دانشمندان اسلامی (مانند ابوعلی مسکویه، ۱۹۶۱م؛ فیض کاشانی، ۱۳۷۸ش؛ علامه مجلسی، ۱۴۰۳ق؛ به نقل از رفیعی هنر، ۱۳۹۵) بر همین مبنا استوار بوده است. رویکرد دیگر، موضوع علم اخلاق را افزون بر صفات اکتسابی (راسخ یا غیرراسخ)، شامل کنش‌های اختیاری نیز می‌داند. بر این اساس موضوع علم اخلاق «کنش‌های اختیاری انسان و صفات اکتسابی او است» (شریفی، ۱۳۹۴). برخی اندیشمندان معاصر (مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ج ۱) با اتخاذ رویکرد اخیر، موضوع علم اخلاق را اعم از ملکات نفسانی دانسته، همه کارهای ارزشی انسان که متصف به خوب و بد می‌شوند و می‌توانند برای نفس انسانی، کمالی را فراهم آورده، یا موجب پیدایش رذیلت و نقصی در نفس شوند؛ را داخل در قلمرو اخلاق می‌دانند. با توجه به توسعه معنایی و مصداقی رویکرد دوم در علم اخلاق، این رویکرد مبنای پژوهش حاضر در موضوع‌یابی سنجه‌های اخلاقی قرار گرفته است.

بر اساس این مبنا، مفاهیم اخلاقی بر اساس متعلق افعال که خودِ فاعل یا دیگران است (ر.ک مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ج ۱) به سه دسته اخلاق فردی، اجتماعی؛ و الهی تقسیم‌بندی می‌شوند. اما از منظر پیشگامان روان‌شناسی اخلاق (کلبرگ، ۱۹۸۷؛ به نقل از لپسلی، ۲۰۱۸) اساساً اخلاق، غیرفردی تلقی شده، و تعریف بندورا (۱۹۹۹) از رفتار اخلاقی نیز صرفاً به حوزه اجتماعی مربوط می‌شود. از منظر وی اساساً رفتار اخلاقی یا انجام رفتار سودرسان به دیگران بوده، یا اجتناب از رفتار زیان بخش به دیگران است. از

منظر گلیگان (۱۹۶۳) نیز نهایت استدلالات اخلاقی، در وجه مراقبت‌گری از دیگران نمود می‌یابد که اساساً جنبه اجتماعی دارد. او اخلاق را در ارتباط با دیگران معنا می‌کند. با این حال، برخی صاحب‌نظران (فلنگان و فلنگان، ۲۰۰۹) اخلاق را در دو حوزه فردی و غیرفردی (شامل سازمان‌ها) نیز قابل تقسیم دانسته‌اند. از این رو جهت جمع‌مبنای انتخابی علم اخلاق و دیدگاه روان‌شناسان اخلاق؛ در پژوهش حاضر مفاهیم اخلاقی در قالب اخلاق فردی، میان‌فردی، و اجتماعی - سازمانی تقسیم شده؛ که با ملاحظه جنبه الهی هر یک، قابلیت تعالی‌یابی و عدم تعالی‌یابی را نیز خواهد داشت که بررسی آن از هدف پژوهش حاضر خارج است.

بر این مبنا، مقیاس‌های شناسایی شده در حوزه اخلاق در قالب سه حوزه مقیاس‌های اخلاق درون‌فردی، میان‌فردی، و اجتماعی-سازمانی به شرح ذیل توصیف خواهند شد. لازم به یادآوری است که هرچند موضوع «طبقه‌بندی مقیاس‌ها» حتی در خود دانش روان‌سنجی نیز همواره با چالش‌هایی مواجه بوده است و مقیاس‌ها علی‌رغم این که بر اساس ملاک‌های متعددی چون (هدف ساخت، فرد اجرا-گروه اجرا، ملاک محور-هنجار محور، کارکرد، عملکرد، نتیجه و...) قابل تقسیم هستند (ر.ک. پاشاشریفی؛ اصول روان‌سنجی و روان‌آزمایی، ۱۳۹۹) اما همواره موضوع تداخل یک مقیاس در طبقات دیگر مطرح بوده است؛ و ظاهراً این موضوع با مسامحه و یا اصل غلبه قابل جبران است. از این رو در پژوهش حاضر، علی‌رغم قابلیت حضور همزمان برخی مقیاس‌ها در دو یا چند طبقه، به دلیل مشتمل بودن به ابعاد فردی و میان‌فردی؛ ملاک جایگذاری هر مقیاس در طبقه مناسب، «وجه غلبه» هر مقیاس نسبت به یکی از طبقات بوده است. این موضوع با یکی از سه شیوه

۱. طبق توضیحاتی که طراحان مقیاس ارائه داده؛ ۲. آنچه از اهداف ساخت یک مقیاس بر می آمده؛ و یا ۳. نتایج تحلیل عاملی یک مقیاس، انجام شده است.

مقیاس های اخلاق درون فردی

در این پژوهش از کل ۹۲ مقیاس، ۳۷ مقیاس (۴۰ درصد) به عنوان مقیاس های حوزه اخلاق درون فردی شناسایی و مورد بررسی قرار گرفت. طبق بررسی و تحلیل یک به یک پارامترهای هریک از مقیاس های مذکور بر اساس گزارش پژوهشی آنها که خلاصه اطلاعات آن در جدول (۱) منعکس شده است؛ شاخص های مفهوم شناسی، روایی محتوا، و روایی سازه در حدود ۵۰ درصد از این مقیاس ها رعایت شده؛ یک پارامتر از شاخص اعتبار (همسانی درونی) در ۷۰ درصد موارد رعایت شده؛ و پارامترهای دیگر (مقایسه نسبی و خطای اندازه گیری) در اکثر موارد رعایت نشده است. شاخص های روایی ملاکی، روایی فرهنگی، و پاسخگویی نیز یا موضوعیت نداشته یا مورد توجه قرار نگرفته است. طبق این اطلاعات عملاً ما با هیچ مقیاس مطلوبی که تمام پارامترهای موضوعیت دارِ کازمین را رعایت کرده باشند، مواجه نیستیم. در این میان ۱۶ درصد مقیاس ها قابل قبول بوده (که اکثر پارامترهای مورد نیاز را تأمین کرده)، ۳۸ درصد آنها نیازمند تکمیل هستند، ۲۷ درصد نیازمند به بازبینی مجدد بوده، و ۱۹ درصد آنها هم نیازمند ارائه اطلاعات تفصیلی خود می باشند. در صورتی که مقیاس های نیازمند به تکمیل را هم به گونه ای جزء «مقیاس های قابل استفاده» دانسته شود؛ با احتساب درصد مقیاس های قابل قبول، عملاً ۵۴ درصد مقیاس ها در این دسته قرار خواهند گرفت.

جدول ۱: نتایج پارامترهای روان‌سنجی در مقیاس‌های اخلاق درون‌فردی

وضعیت کلی	پاسخ‌گویی	روایی ملاکی	روایی سازه			اعتبار			روایی محتوا	مفهوم‌شناسی	نام مقیاس	ردیف
			روایی فرهنگی	آزمون‌گری فرضیه‌ها	روایی ساختاری	خطای اندازه‌گیری	مقایسه نسبی	همسانی درونی				
ب.	۰	×	×	+	+	۰	+	+	؟	۰	۱	مقیاس شخصیت انسان کامل بر اساس دیدگاه علامه جعفری (طهماسبی و دیگران، ۱۳۹۶)
ب.	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	+	+	۲	پرسشنامه انسان کامل بر اساس منابع اسلامی (سالاری و دیگران، ۱۳۹۹)
ب.	۰	۰	×	+	+	+	۰	+	+	؟+	۳	پرسشنامه شخصیت از دیدگاه اسلام (شجاعی، ۱۳۹۳)
ب.	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	+	؟	؟	۴	پرسشنامه انسان کامل (صالحی و همکاران، ۱۳۹۲)
ب.	۰	×	×	۰	؟	۰	۰	+	؟	؟	۵	مقیاس هویت اخلاقی - اسلامی (علی‌اکبری و دیگران، ۱۳۹۴)

ق	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	+	+	پرسشنامه ثبات قدم بر اساس منابع اسلامی (صفری و دیگران، ۱۳۹۹)	۱۵
ق	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	+	؟+	آزمون اولیه حرمت خود مبتنی بر منابع اسلامی (بنیانی، ۱۳۹۲)	۱۶
نت	۰	×	×	+	؟	۰	۰	+	+	؟	پرسشنامه عزت نفس معنوی با رویکرد اسلامی (فرهوش و دیگران، ۱۳۹۸)	۱۷
نت	۰	×	×	+	؟	۰	۰	؟	+	+	مقیاس خوش بینی اسلامی (نوری و بی‌ریا، ۱۳۸۸)	۱۸
نت	۰	×	×	۰	؟+	۰	۰	+	+	+	مقیاس امید بر اساس منابع اسلامی (خلیلیان شلمزاری و دیگران، ۱۳۹۲)	۱۹
ب	۰	×	×	+	؟	؟	؟	؟	+	+	مقیاس توکل (غباری‌بناب، ۱۳۷۷)	۲۰
نب	۰	×	×	۰	؟	۰	۰	؟+	-	؟+	پرسشنامه اولیه طمأنینه بر اساس آیات و روایات (عظیمی‌وند، ۱۳۹۶)	۲۱

۲۲	آزمون اولیه حضور قلب در نماز بر اساس منابع اسلامی (رحیمی نداف، ۱۳۹۴)	+	+	؟	۰	۰	۰	۰	۰	×	×	۰	ن.ب
۲۳	پرسشنامه الگوی تنظیم رغبت بر اساس متون اسلامی (عبدی و حسن زاده توکلی، ۱۳۹۶)	+	+	؟	۰	۰	+	۰	×	×	۰	ن.ت	
۲۴	مقیاس جهت‌گیری آرزوها بر اساس مدل اسلامی امل (مهرگان، ۱۳۹۷)	+	+	+	۰	۰	+	۰	×	×	۰	ن.ت	
۲۵	مقیاس اسلامی حرص - قناعت (هراتیان و دیگران، ۱۳۹۳)	؟+	+	+	+	۰	+	×	×	۰	ن.ت		
۲۶	پرسشنامه قناعت (محمدی، ۱۳۸۲)	؟+	؟	+	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	ب.ب	
۲۷	پرسشنامه قناعت ورزی (رستگاری و دیگران، ۱۳۹۵)	؟+	؟	+	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	ب.ب	
۲۸	مقیاس سنجش دنیاگرایی بر اساس متون دینی (اکبری و فتحی آشتیانی، ۱۳۸۸)	؟+	+	+	+	۰	۰	+	×	×	۰	ن.ت	

۲۹	مقیاس تعلقات دنیوی(مهدیار و دیگران، ۱۳۹۶)	؟	؟	+	+	+	+	+	+	+	×	×	×	۰	ن ب
۳۰	پرسشنامه اولیه خودفربیی بر اساس منابع اسلامی(عزت طلب، ۱۳۹۸)	+	+	؟	؟	۰	۰	؟	+	+	×	×	×	۰	ن ت
۳۱	مقیاس غفلت بر مبنای آیات قرآن کریم(خرمایی و دیگران، ۱۳۹۴)	۰	؟	+	+	۰	۰	+	+	+	×	×	×	۰	ن ب
۳۲	پرسشنامه غفلت بر اساس منابع اسلامی(حسینی نسب و دیگران، ۱۳۹۹)	؟+	+	+	+	۰	۰	+	+	+	×	×	×	۰	ن ت
۳۳	آزمون اولیه هوش اخلاقی(ارشادحسینی و دیگران، ۱۳۹۴)	-	؟	+	+	۰	۰	+	+	+	×	×	×	۰	ن ب
۳۴	مقیاس هوش اخلاقی کودکان(امینی مقدم و دیگران، ۱۳۹۷)	؟	-	+	+	۰	۰	+	+	+	×	×	×	۰	ن ب
۳۵	پرسشنامه لذت بری سعادت نگر(عباسی و بهرامی احسان، ۱۳۹۴)	+	+	؟	+	۰	۰	+	+	+	×	×	×	۰	ن ت
۳۶	مقیاس بومی سنجش دینداری(مشمعل بر سازه اخلاق) (محبوبی، ۱۳۹۴)	+	۰	؟	۰	۰	۰	+	+	+	×	×	×	۰	ن ب

۳۷	آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام (مشمول بر سازه اخلاق) (آذربایجانی، ۱۳۸۲)	+	+	؟	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	نت
درصد وضعیت معیار	+ : انجام شده و نتایج مثبت بوده	۳۸	۵۷	۷۰	۱۶	۳	۴۶	۴۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	+؟ : انجام شده و نتایج مثبت بوده، اما ناکافی	۱۹	۰	۳	۰	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	- : انجام شده و نتایج منفی بوده	۳	۸	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	؟ : اشاره شده ولی اطلاعات در دست نیست	۲۹	۳۲	۲۷	۱۹	۰	۴۰	۳۰	۱۹	۱۹	۱۹	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
	۰ : انجام نشده	۱۱	۳	۰	۶۲	۹۷	۱۱	۲۱	۰	۰	۰	۸۴	۰	۰	۰
	x : موضوعیت ندارد	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸۱	۸۱	۰	۰	۰	۰
درصد وضعیت کلی	م: مطلوب	۰													
	ق: قابل قبول	۱۶													
	نت: نیاز به تکمیل	۳۸													
	نب: نیاز به بازبینی مجدد	۲۷													
	ب: بدون اطلاعات	۱۹													

مقیاس‌های اخلاق میان‌فردی

از کل ۹۲ مقیاس، ۲۶ مقیاس (۲۸ درصد) به عنوان مقیاس‌های اخلاق میان‌فردی شناسایی و مورد بررسی قرار گرفت. همان‌طور که از اطلاعات جدول (۲) استنباط می‌شود تمرکز ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس‌های اخلاق میان‌فردی بر روایی محتوا،

همسانی درونی (به‌عنوان یکی از پارامترهای اعتبار) و آزمون فرضیه‌ها (به‌عنوان یکی از پارامترهای روایی سازه) بوده است. اما شاخص‌های مفهوم‌شناسی، دو پارامتر دیگر اعتبار و دو پارامتر دیگر روایی سازه، و شاخص پاسخگویی در بیش از ۷۰ درصد موارد رعایت نشده است. با تحلیل این اطلاعات باید گفت در حوزه مقیاس‌های میان‌فردی ما با هیچ مقیاس مطلوب یا قابل قبولی مواجه نیستیم. حدود ۶۰ درصد مقیاس‌ها نیازمند تکمیل بوده، و مابقی موارد نیازمند به‌بازبینی مجدد یا ارائه اطلاعات تفصیلی هستند.

جدول ۲: نتایج پارامترهای روان‌سنجی در مقیاس‌های اخلاق میان‌فردی

ردیف	نام مقیاس	مفهوم‌شناسی	روایی محتوا	اعتبار			روایی سازه			روایی ملاکی	پاسخگویی	وضعیت کلی
				همسانی درونی	مقایسه نسبی	خطای اندازه‌گیری	روایی ساختاری	آزمون‌گری فرضیه‌ها	روایی فرهنگی			
۱	مقیاس رفتار اخلاقی (ثابت و دیگران، ۱۳۹۴)	+	+	+	۰	۰	+	+	؟	×	×	ن.ا
۲	پرسشنامه سبک‌های رفتار اخلاقی (تقی‌لو، ۲۰۱۷)	؟	؟	+	+	۰	+	+	+	×	×	ن.ب
۳	پرسشنامه رفتار اخلاقی کودکان (سعدی‌پور و دیگران، ۱۳۹۶)	؟	؟	+	؟	؟	+	+	؟	؟	؟	ب
۴	پرسشنامه پابندی اخلاقی (سراج‌زاده و رحیمی، ۱۳۹۴)	؟	؟+	+	؟	؟	؟	+	+	؟	؟	ب

ن.ب	۰	×	×	+	؟	۰	۰	+	۰	۰	مقیاس خصوصیات اخلاقی دانش‌آموزان (خادمی، ۱۳۹۰)	۵
ن.ب	۰	×	×	۰	+	۰	۰	؟	+	۰	مقیاس سنجش رشد اخلاقی برای دانش‌آموزان (معنوی‌پور، ۱۳۹۱)	۶
ن.ب	۰	×	×	+	؟	۰	۰	+	+	+	آزمون اولیه حسن خلق بر اساس منابع اسلامی (حسینی‌نژاد، ۱۳۹۳)	۷
ب.	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	+	؟	؟	پرسشنامه سیرت نیکو (نصراصفهانی و دیگران، ۱۳۹۱)	۸
ن.ب	۰	×	×	+	؟	۰	۰	+	+	+	پرسشنامه کیفیت دوستی (حجازی و ظهره‌وند، ۱۳۸۰)	۹
ن.ب	۰	×	×	+	۰	۰	+	؟	؟	؟	مقیاس صله ارحام (ابراهیمی و دیگران، ۱۳۸۲)	۱۰
ب.	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	پرسشنامه صله رحم (غباریناب و پیشاهنگ، ۱۳۷۸)	۱۱

ن ب	۰	×	×	+	+	۰	+	+	؟	۰	مقیاس مدارا در روابط همسران (خجسته مهر و همکاران، ۱۳۹۷)	۱۲
ب	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟+	مقیاس رفق در روابط همسران (عمادی، ۱۳۹۳)	۱۳
ن ت	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	+	؟	مقیاس عفو و گذشت بر اساس دیدگاه اسلام (کامرانیان، ۱۳۹۰)	۱۴
ن ت	۰	×	×	+	؟	۰	۰	+	+	؟	مقیاس عفو و گذشت بر اساس آموزه های اسلام (کریمی و دیگران، ۱۳۹۵)	۱۵
ن ب	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	؟	۰	مقیاس سنجش بخشودگی بین فردی (احتشامزاده، ۱۳۸۹)	۱۶
ن ت	۰	×	×	+	؟	۰	۰	؟	+	+	پرسشنامه اولیه شجاعت بر اساس منابع اسلامی (خوشخرام و دیگران، ۱۳۹۸)	۱۷
ن ت	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	+	+	مقیاس شجاعت بر اساس منابع اسلامی (اسلامیان، ۱۳۹۸)	۱۸

ن.ب.	ن.ا	؟	+	+	+	+	+	+	+	؟	آزمون اولیه قدردانی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی (سالاروند و دیگران، ۱۳۹۴)	۱۹
ن.ب.	ن.ا	۰	×	×	+	+	+	+	+	۰	مقیاس شکر بر اساس آموزه‌های اسلام (باقری آغچه‌بیدی و دیگران، ۱۳۹۵)	۲۰
ن.ب.	ن.ا	۰	×	×	+	+	+	+	+	+	مقیاس شکرگزاری اسلامی-ایرانی (گودرزی و دیگران، ۱۳۹۳)	۲۱
ن.ب.	ن.ا	۰	×	×	؟	+	+	+	+	؟	مقیاس اسلامی تکبر-تواضع (هراتیان و دیگران، ۱۳۹۲)	۲۲
ن.ب.	ن.ا	۰	×	×	+	+	+	+	+	؟	آزمون اولیه سنجش حسادت با تکیه بر منابع اسلامی (ولی‌زاده و آذربایجانی، ۱۳۸۹)	۲۳
ن.ب.	ن.ا	۰	×	×	+	؟	+	+	+	+	پرسشنامه اولیه تعصب بر اساس منابع اسلامی (شریعت‌پناهی، ۱۳۹۶)	۲۴

نت	۰	×	×	+	؟	۰	۰	؟	+	+	آزمون سبک زندگی اسلامی (مشمول بر سازه اخلاق)(کاویانی، ۱۳۹۰)	۲۵
نت	۰	×	×	+	+	+	۰	+	؟+	؟	مقیاس مثبت‌نگری ایرانیان (مشمول بر سازه اخلاق)(خدایاری فرد و دیگران، ۱۳۹۳)	۲۶
	۰	۰	۰	۷۳	۴۲	۴	۱۵	۶۹	۵۰	۳۱	+: انجام شده و نتایج مثبت بوده	درصد وضعیت معیار
	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸	۴	؟+: انجام شده و نتایج مثبت بوده، اما ناکافی	
	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	-: انجام شده و نتایج منفی بوده	
	۱۹	۱۹	۱۹	۲۳	۴۶	۱۹	۱۹	۳۱	۳۸	۴۶	؟: اشاره شده ولی اطلاعات در دست نیست	
	۸۱	۰	۰	۴	۱۲	۷۷	۶۶	۰	۴	۱۹	۰: انجام نشده	
	۰	۸۱	۸۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	x: موضوعیت ندارد	
۰											م: مطلوب	درصد وضعیت کلی
۰											ق: قابل قبول	
۵۸											نت: نیاز به تکمیل	
۲۷											نب: نیاز به بازبینی مجدد	
۱۵											ب: بدون اطلاعات	

مقیاس‌های اخلاق اجتماعی - سازمانی

از کل ۹۲ مقیاس، ۲۹ مقیاس (۳۲ درصد) به عنوان مقیاس‌های اخلاق اجتماعی - سازمانی شناسایی و مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. طبق اطلاعات قابل استنباط از جدول (۳) تمرکز ویژگی‌های روان‌سنجی مقیاس‌های اخلاق اجتماعی - سازمانی به لحاظ درصد به ترتیب بر تأمین همسانی درونی (به‌عنوان یکی از پارامترهای اعتبار)، مفهوم‌شناسی، و روایی محتوایی بوده؛ اما دو پارامتر دیگر اعتبار، دو پارامتر اصلی روایی سازه، و شاخص پاسخگویی در بیشتر موارد رعایت نشده است. بر این اساس در حوزه مقیاس‌های اخلاق اجتماعی - سازمانی هیچ مقیاس مطلوب یا قابل قبولی مشاهده نمی‌شود؛ و تنها حدود ۲۵ درصد مقیاس‌ها پس از تکمیل، قابلیت بهره‌برداری را خواهند داشت؛ این در حالی است که در ۷۵ درصد مابقی موارد، نیازمند بازبینی مجدد یا ارائه اطلاعات تفصیلی از سوی طراحان مقیاس‌های مذکور یا دیگر پژوهشگران می‌باشد.

جدول ۳: نتایج پارامترهای روان‌سنجی مقیاس‌های اخلاق اجتماعی - سازمانی

ردیف	نام مقیاس	مفهوم شناسی	روایی محتوا	اعتبار			روایی سازه			وضعیت کلی		
				همسانی درونی	مقایسه نسبی	خطای اندازه‌گیری	روایی ساختاری	آزمون‌گری فرضیه‌ها	روایی فرهنگی		روایی ملاکی	
۱	پرسشنامه مسئولیت‌پذیری بر مبنای متون اسلامی (احمدی‌آخوومه و دیگران، ۱۳۹۲)	۰	؟	+	۰	۰	+	+	×	×	۰	ب
۲	پرسشنامه تعهد اخلاقی (سواری، ۱۳۹۱)	؟	؟	+	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	ب

ب	؟	؟	؟	+	؟	؟	؟	+	؟	؟	آزمون پایبندی به اخلاق اسلامی در خانواده (نظری، ۱۳۹۴)	۳
ب	؟	؟	؟	+	؟	؟	؟	؟	؟	؟+	پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای (قراملکی، ۱۳۸۹)	۴
نت	۰	×	×	؟	+	۰	۰	+	؟	+	پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای اعضای هیئت علمی (میرطاهری و دیگران، ۱۳۹۴)	۵
نت	۰	×	×	+	+	۰	+	+	؟	+	مقیاس اخلاق حرفه‌ای مشاوران و روان‌شناسان (کیانی، نوابی نژاد و دیگران، ۱۳۹۳)	۶
نت	۰	×	×	۰	+	۰	۰	+	+	؟	پرسشنامه درک وجدان پرستاری (جلالی و دیگران، ۱۳۹۲)	۷
ب	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	+	؟	؟	پرسشنامه کدهای اخلاق حرفه‌ای در ماماها (واثق رحیم پرور و دیگران، ۱۳۹۳)	۸
ب	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	+	؟+	؟+	پرسشنامه کدهای اخلاق مامایی (معصومی و دیگران، ۱۳۹۵)	۹

۱۰	پرسشنامه اصول اخلاق پزشکی منطبق با اخلاق اسلامی (معتدجهرمی و دهقانی، ۱۳۹۳)	؟+	؟	+	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	×	×	×	۰	ب.ب.
۱۱	پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای کارکنان ادارات (یزدان‌ستا و اسعدی، ۱۳۹۵)	۰	؟	+	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	×	×	×	۰	ب.ب.
۱۲	پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای مددکاری اجتماعی (قرائت‌خیابان و دیگران، ۱۳۹۶)	+	+	+	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	×	×	×	۰	ب.ب.
۱۳	پرسشنامه اخلاق‌گرایی مدیران (عمادی‌فر، ۱۳۸۸)	؟	؟+	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	ب.
۱۴	پرسشنامه اخلاق ورزشی (سلطان‌حسینی و دیگران، ۱۳۹۰)	-	؟	+	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	ب.
۱۵	پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای مربیان ورزشی (عیدی و دیگران، ۱۳۹۵)	؟	؟	+	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	×	×	×	۰	ب.ب.
۱۶	پرسشنامه موقعیت اخلاقی در فوتبال حرفه‌ای (شجیع و دیگران، ۱۳۹۱)	+	؟	+	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	×	×	×	۰	ب.ب.

ن.ب	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	۰	۰	مقیاس منش پهلوانی (قره، ۱۳۹۴)	۱۷
ب	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	+	؟	؟+	پرسشنامه اخلاق تحصیلی (گل پرور، ۱۳۸۷)	۱۸
نت	۰	×	×	+	+	۰	۰	+	؟	+	مقیاس تاب‌آوری اخلاقی تحصیلی (راهیما و دیگران، ۱۳۹۸)	۱۹
ب	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	+	؟+	؟+	مقیاس چند بُعدی تقلب (تحصیلی) (شرفی و علی بیگی، ۱۳۹۲)	۲۰
نت	۰	×	×	+	؟	؟	؟	+	؟+	+	پرسشنامه اخلاق تدریس (مصدق و دیگران، ۱۳۹۲)	۲۱
ن.ب	۰	×	×	۰	؟+	۰	۰	؟	؟	۰	پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای پژوهش (اردو و عرب‌زاده، ۱۳۹۸)	۲۲
ب	؟	؟	؟	؟	؟	؟	؟	+	؟	؟+	پرسشنامه اخلاق پژوهش (شیخ‌علی زاده و پیرعلانی، ۱۳۹۱)	۲۳
ن.ب	۰	×	×	+	؟	؟	؟	+	؟+	؟+	پرسشنامه اخلاق کار اسلامی (موغلی و دیگران، ۱۳۹۲)	۲۴
ن.ب	۰	×	×	+	؟	؟	؟	+	؟+	؟+	پرسشنامه اخلاق مالیاتی (حسینی کندلجی و دیگران، ۱۳۹۵)	۲۵

۰	م: مطلوب	درصد وضعیت کلی
۰	ق: قابل قبول	
۲۴	نت: نیاز به تکمیل	
۳۵	نپ: نیاز به بازبینی مجدد	
۴۱	ب: بدون اطلاعات	

نتایج کل مقیاس‌های اخلاق

بعد از بررسی هریک از حوزه‌های اخلاق؛ حال به صورت تجمیعی نتایج کل مقیاس‌های مورد مطالعه در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جدول (۴) درصد وضعیت پارامترهای روان‌سنجی در کل مقیاس‌های اخلاق

پاسخگویی	روایی ملاکی	روایی سازه			اعتبار			روایی محتوا	مفهوم شناسی	درصد وضعیت معیارها در حوزه‌های سه‌گانه مقیاس‌های اخلاق
		روایی فرهنگی	آزمون‌گری فرضیه‌ها	روایی ساختاری	خطای اندازه‌گیری	مقایسه نسبی	همسانی درونی			
۰	۰	۰	۴۹	۴۶	۳	۱۶	۷۰	۵۷	۳۸	درون فردی
۰	۰	۰	۷۳	۴۲	۴	۱۵	۶۹	۵۰	۳۱	میان فردی
										+: انجام شده و نتایج مثبت بوده

؟: اطلاعات در دست نیست									
میانگین درصد	درون فردی	میان فردی	اجتماعی سازمانی	میانگین درصد	درون فردی	میان فردی	اجتماعی سازمانی	میانگین درصد	درون فردی
۲	۲۹	۶۳	۲۱	۳۲	۱۱	۱۹	۱۷	۱۶	۱۱
۴	۳۲	۳۸	۵۵	۴۲	۳	۴	۳	۳	۳
۰	۲۷	۳۱	۱۱	۲۳	۰	۰	۳	۱	۰
۲	۱۹	۱۹	۵۹	۳۲	۶۲	۶۶	۳۸	۵۵	۵۵
۰	۰	۱۹	۵۹	۲۶	۹۷	۷۷	۴۱	۷۲	۷۲
۰	۴۰	۴۶	۶۳	۵۰	۱۱	۱۲	۳	۹	۱۱
۰	۳۰	۲۳	۱۴	۳۱	۲۱	۴	۲۵	۱۷	۲۱
۰	۱۹	۱۹	۱۴	۲۶	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۱۹	۱۹	۱۴	۲۶	۰	۰	۰	۰	۰
۰	۱۶	۱۹	۱۴	۲۵	۸۴	۸۱	۵۹	۷۵	۳۷

انجام نشده

انجام شده

سال یازدهم - شماره چهارم - پیاپی ۲۳ - تابستان ۱۴۰۱

X: موضوعیت ندارد									
درون فردی	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
میان فردی	۰	۸۱	۸۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰
اجتماعی سازمانی	۰	۵۹	۵۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰
میانگین درصد	۰	۷۴	۷۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰

طبق اطلاعات جدول ۴ از کل ۹۲ مقیاس بررسی شده در پژوهش حاضر، تنها یک پارامتر از شاخص‌های سنجش کازمین (پارامتر همسانی درونی در شاخص اعتبار) توانسته در بیش از ۷۵ درصد موارد رعایت شود. پس از آن، روایی محتوا در ۵۲ درصد موارد (البته با احتساب مواردی که اقدام مثبت انجام شده؛ اما اطلاعات آن‌ها کافی نبوده)، پارامتر آزمون‌گری فرضیه‌ها در شاخص روایی سازه در ۵۱ درصد موارد، و مفهوم‌شناسی در ۵۰ درصد مقیاس‌ها مورد توجه قرار گرفته، و نتایج آن مثبت بوده است. متقابلاً، دو پارامتر مقایسه نسبی و خطای اندازه‌گیری در شاخص اعتبار، پارامتر روایی ساختاری (از شاخص روایی سازه)، و شاخص پاسخگویی تقریباً در اکثر مقیاس‌ها انجام نشده یا اطلاعات آن در اختیار نیست. نهایتاً باید به شاخص روایی ملاکی و پارامتر روایی فرهنگی در شاخص روایی سازه اشاره کرد که

بررسی آن‌ها در ۷۴ درصد موارد موضوعیت نداشته و در ۲۶ درصد مابقی نیز اطلاعات در دسترس نیست.

نهایتاً در جدول ۵، تمام مقیاس‌ها در سه حوزه درون‌فردی، میان‌فردی و اجتماعی سازمانی به لحاظ سطح مطلوبیت طبقه‌بندی و معرفی شده‌اند.

جدول (۵) طبقه‌بندی مقیاس‌های حوزه‌های سه‌گانه اخلاق به لحاظ سطح مطلوبیت

مقیاس‌های اجتماعی - سازمانی	مقیاس‌های میان‌فردی	مقیاس‌های درون‌فردی	وضعیت کلی معیارها
-	-	-	م: مطلوب
-	-	پرسشنامه انسان کامل بر اساس منابع اسلامی پرسشنامه شخصیت از دیدگاه اسلام مقیاس خودبهارگری بر اساس منابع اسلامی آزمون ایرانی قدرت اراده پرسشنامه ثبات قدم بر اساس منابع اسلامی آزمون اولیه حرمت خود مبتنی بر منابع اسلامی	ق: قابل قبول
پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای اعضای هیئت علمی مقیاس اخلاق حرفه‌ای مشاوران و روان‌شناسان پرسشنامه درک وجدان پرستاری پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای	مقیاس رفتار اخلاقی آزمون اولیه حسن خلق بر اساس منابع اسلامی پرسشنامه کیفیت دوستی مقیاس مدارا در روابط	مقیاس عقل مقیاس صبر آزمون اولیه صبر بر معصیت پرسشنامه عزت نفس معنوی با رویکرد اسلامی	ن: نیاز به تکمیل

<p>مددکاری اجتماعی</p> <p>پرسشنامه موقعیت اخلاقی در فوتبال حرفه‌ای</p> <p>مقیاس تاب‌آوری اخلاقی تحصیلی</p> <p>پرسشنامه اخلاق تدریس</p>	<p>همسران</p> <p>مقیاس عفو و گذشت بر اساس دیدگاه اسلام</p> <p>مقیاس عفو و گذشت بر اساس آموزه‌های اسلام</p> <p>پرسشنامه اولیه شجاعت بر اساس منابع اسلامی</p> <p>مقیاس شجاعت بر اساس منابع اسلامی</p> <p>آزمون اولیه ق‌دردانی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی</p> <p>مقیاس شکرگزاری اسلامی-ایرانی</p> <p>مقیاس اسلامی تکبر-تواضع</p> <p>پرسشنامه اولیه تعصب بر اساس منابع اسلامی</p> <p>آزمون سبک زندگی اسلامی (مشمول بر سازه اخلاق)</p> <p>مقیاس مثبت‌نگری ایرانیان (مشمول بر سازه اخلاق)</p>	<p>مقیاس خوش بینی اسلامی</p> <p>مقیاس امید بر اساس منابع اسلامی</p> <p>پرسشنامه الگوی تنظیم رغبت بر اساس متون اسلامی</p> <p>مقیاس جهت‌گیری آرزوها بر اساس مدل اسلامی آمل</p> <p>مقیاس اسلامی حرص-قناعت</p> <p>مقیاس سنجش دنیاگرایی بر اساس متون دینی</p> <p>پرسشنامه اولیه خوددربی بر اساس منابع اسلامی</p> <p>پرسشنامه غفلت بر اساس منابع اسلامی</p> <p>پرسشنامه لذت‌بری سعادت‌نگر</p> <p>آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام (مشمول بر سازه اخلاق)</p>	
--	--	--	--

<p>پرسشنامه مسئولیت پذیری بر مبنای متون اسلامی پرسشنامه اصول اخلاق پزشکی منطبق با اخلاق اسلامی پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای کارکنان ادارات پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای مربیان ورزشی مقیاس منش پهلوانی پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای پژوهش پرسشنامه اخلاق کار اسلامی پرسشنامه اخلاق مالیاتی پرسشنامه بانکداری اخلاقی مقیاس سنجش استعداد شغلی طلاب (مشمول بر سازه اخلاق)</p>	<p>پرسشنامه سبک‌های رفتار اخلاقی مقیاس خصوصیات اخلاقی دانش‌آموزان مقیاس سنجش رشد اخلاقی برای دانش آموزان مقیاس صله ارحام مقیاس سنجش بخشودگی بین فردی مقیاس شکر بر اساس آموزه‌های اسلام آزمون اولیه سنجش حسادت با تکیه بر منابع اسلامی</p>	<p>مقیاس شخصیت انسان کامل بر اساس دیدگاه علامه جعفری مقیاس هویت اخلاقی - اسلامی مقیاس سنجش صبر برای نوجوانان پرسشنامه اولیه طمأنینه بر اساس آیات و روایات آزمون اولیه حضور قلب در نماز بر اساس منابع اسلامی مقیاس تعلقات دنیوی مقیاس غفلت بر مبنای آیات قرآن کریم آزمون اولیه هوش اخلاقی مقیاس هوش اخلاقی کودکان مقیاس بومی سنجش دینداری (مشمول بر سازه اخلاق)</p>	<p>نپ: نیاز به بازبینی مجدد</p>
<p>پرسشنامه تعهد اخلاقی آزمون پابندی به اخلاق اسلامی در خانواده پرسشنامه اخلاق حرفه‌ای پرسشنامه کدهای اخلاق حرفه‌ای در ماماها پرسشنامه کدهای اخلاق مامایی پرسشنامه اخلاق گرای</p>	<p>پرسشنامه رفتار اخلاقی کودکان پرسشنامه پابندی اخلاقی پرسشنامه سیرت نیکو پرسشنامه صله رحم مقیاس رفق در روابط همسران</p>	<p>پرسشنامه انسان کامل پرسشنامه خودکنترلی پرسشنامه خویشتنداری جنسی آزمون حیا مقیاس توکل پرسشنامه قناعت پرسشنامه قناعت ورزی</p>	<p>ب: بدون اطلاعات</p>

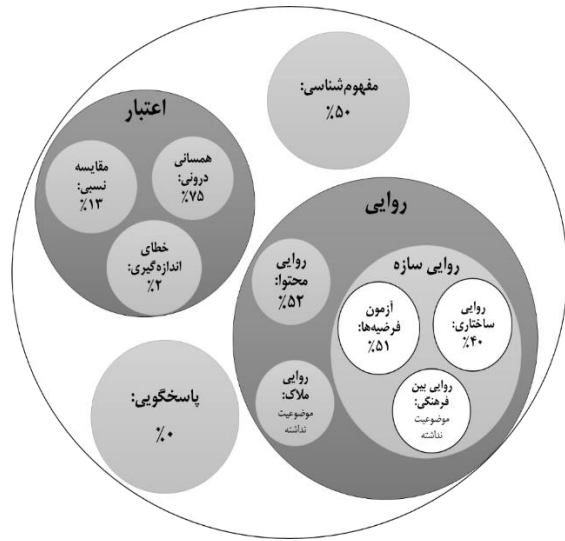
مدیران			
پرسشنامه اخلاق ورزشی			
پرسشنامه اخلاق تحصیلی			
مقیاس چند بُعدی تقلب (تحصیلی)			
پرسشنامه اخلاق پژوهش			
پرسشنامه اخلاق			
شهروندی			
پرسشنامه اخلاق ترافیک			
شهروندی			

نتیجه گیری

در پژوهش حاضر وضعیت مفهوم شناختی و روان‌سنجی ۹۲ مقیاس حوزه اخلاق در ایران در بازه زمانی ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۹ بر اساس مدل کازمین مورد بررسی قرار گرفت. ۴۰ درصد کل این مقیاس‌ها به حوزه درون‌فردی مربوط بوده، ۲۸ درصد به حوزه میان‌فردی، و ۳۲ درصد دیگر به حوزه اجتماعی-سازمانی مرتبط است. نتیجه نهایی وضعیت پارامترها و شاخص‌های روان‌سنجی کل این مقیاس‌ها بر اساس مدل کازمین به ترتیب از بیشترین به کمترین حد به شرح ذیل است: همسانی درونی (از شاخص اعتبار)، روایی محتوا، آزمون‌گری فرضیه‌ها (از شاخص روایی سازه)، مفهوم‌شناسی، روایی ساختاری (از شاخص روایی سازه)، مقایسه‌نسبی (از شاخص اعتبار)، خطای اندازه‌گیری (از شاخص اعتبار) و پاسخگویی. در این میان تنها دو شاخص (روایی محتوا و مفهوم‌شناسی) آن‌هم تنها در حدود ۵۰ درصد پژوهش‌ها توانسته‌اند به‌طور کامل یا ناکامل به‌صورت مثبت انجام شوند، و دو شاخص (اعتبار و روایی سازه) نیز به‌صورت تک پارامتری توانسته به ترتیب در ۷۵ و ۵۱ درصد موارد به‌صورت مثبت نتایج را تأمین کند. سه پارامتر دیگر (مقایسه‌نسبی و خطای اندازه‌گیری از شاخص

اعتبار، و روایی ساختاری از شاخص روایی سازه) در بیش از ۸۰ درصد موارد رعایت نشده؛ و یک شاخص (پاسخگویی) تقریباً در هیچ‌یک از موارد مورد توجه قرار نگرفته است (ر.ک شکل ۲).

شکل ۲: درصد پارامترهای رعایت شده کیفیت ابزار سنجش (کازمین) در مقیاس‌های حوزه اخلاق در ایران

از این رو طبق این یافته‌ها، هیچ مقیاس مطلوبی که تمام پارامترهای موضوعیت‌دار کازمین را مورد توجه قرار داده باشد مشاهده نمی‌شود و تنها ۵ درصد کل مقیاس‌ها در حد قابل قبول بوده و با همین شرایط فعلی کاربرد دارند؛ که اگر ۴۰ درصد مقیاس‌هایی که نیازمند به تکمیل فرایند ساخت مقیاس یا تأمین شرایط سنجش هستند به درصد پیشین اضافه شود؛ می‌توان امیدوار بود که در آینده، ۴۵ درصد مقیاس‌های ایرانی حوزه اخلاق، قابلیت استفاده را دارند. در حالی که ۵۵ درصد مقیاس‌ها نیازمند بازبینی (۳۰ درصد) یا ارائه اطلاعات تفصیلی (۲۵ درصد) جهت ارزیابی و قضاوت خواهند بود (ر.ک نمودار ۳).

نمودار ۳: وضعیت کلی مقیاس‌های اخلاق در ایران بر حسب مطلوبیت

از سوی دیگر هرچند درصد فراوانی‌های حوزه‌های سه‌گانه اخلاق در پژوهش حاضر فاصله زیادی از یکدیگر ندارند (۴۰ درصد حوزه درون فردی؛ ۲۸ درصد میان فردی؛ و ۳۲ درصد اجتماعی-سازمانی)؛ اما ظاهراً حوزه اخلاق درون فردی بیشتر مورد توجه پژوهشگران ایرانی بوده و این برخلاف تحلیل کلبرگ (۱۹۸۷)؛ به نقل از لپسلی، (۲۰۱۸) از سازه‌های اخلاقی است که تقریباً تمام سازه‌های اخلاقی را امر غیرفردی تلقی کرده است. همچنین طبق یافته‌ها (ر.ک جدول ۵) در طبقه‌بندی مقیاس‌های حوزه‌های سه‌گانه اخلاق بر حسب وضعیت کلی پارامترها، ۵۴ مورد (حدود ۶۰ درصد) از مقیاس‌های حوزه اخلاق در ایران مبتنی بر منابع، متون، یا اندیشه اسلامی بوده، و ۳۸ مورد دیگر (حدود ۴۰ درصد) بر اساس تحلیل‌های میدانی یا دیگر اندیشه‌ها تدوین شده است. این موضوع نشان‌دهنده آن است که از منظر پژوهشگران ایرانی، سازه اخلاق با سازه دین در ارتباط است؛ موضوعی که یک‌بار دیگر بحث پرچالش رابطه اخلاق و دین (اوجاقی، ۱۳۸۶)، و به تبع آن،

جایگاه مفاهیم اخلاقی دینی را به میان می‌کشد. درحالی‌که برخی از روان‌شناسان هم‌چون کلبرگ (۱۹۸۱؛ به نقل از ویتل، بینگ، داویسون، و دیگران، ۲۰۰۹) بر عدم ارتباط اخلاق و دینداری تأکید دارند، پژوهشگران مختلفی (مانند گلاور^۱، ۱۹۹۷؛ به نقل از ویتل و دیگران، ۲۰۰۹؛ والکر و پیتز^۲، ۱۹۹۸؛ به نقل از ویتل و دیگران، ۲۰۰۹) خاطر نشان کرده‌اند که این دو سازه پیوند عمیقی با هم دارند؛ موضوعی که تعیین نوع و میزان رابطه این دو قلمرو و نحوه تأثیرگذاری این دو بر هم را نیازمند پژوهش‌های بعدی می‌نماید. به‌طوری‌که ممکن است بخشی از نحوه اثرگذاری دین در اخلاق را در «توسعه‌دهندگی» یا «تأسیسی» بودن موضوعات یا حوزه‌های برخی مفاهیم و سازه‌های اخلاقی توسط دین دانست.

به هر حال، بازه زمانی داده‌های پژوهش حاضر (۱۳۵۰ تا ۱۳۹۹ شمسی در پژوهش‌های ایرانی)، نحوه و قلمرو شناسایی داده‌ها (مقیاس‌های گزارش شده در مجلات، سایت‌ها، و آرشیو دانشگاه‌های با رویکرد اسلامی)، تحلیل روان‌سنجی مقیاس‌ها بر اساس مدل خاص (مدل کازمین)، و اکتفا کردن به گزارش پژوهش‌ها در محاسبات آماری داده‌ها (و عدم دسترسی به نحوه محاسبات آماری آن‌ها) از محدودیت‌های پژوهش حاضر بوده که پیشنهاد می‌شود پژوهشگران در مطالعات بعدی با رفع آن‌ها؛ مطالعات وسیع‌تر دیگری را رقم بزنند.

همچنین بر اساس نتایج پژوهش حاضر پیشنهادهای ذیل ارائه می‌گردد. معرفی مقیاس‌های قابل قبول به دانشجویان و پژوهشگران روان‌شناسی، اخلاق و مطالعات میان‌رشته‌ای جهت استفاده در مطالعات تجربی خود؛ تدوین پروتکل‌های آموزشی -

1 . Glover

2 . Walker and Pitts

روان‌شناختی بر اساس ساختار عاملی مقیاس‌های مطلوب و قابل قبول و استفاده از آن در پژوهش‌های مختلف؛ عرضه مفاهیم شناسایی شده به موسوعه‌ها و دائرة‌المعارف‌های اخلاقی جهت دستیابی به دیگر مفاهیم برای طراحی ابزار جدید؛ معرفی مقیاس‌های نیازمند به تکمیل یا نیازمند به بررسی مجدد به دانشجویان و پژوهشگران روان‌شناسی، اخلاق و مطالعات میان‌رشته‌ای جهت تکمیل یا بازسازی؛ بررسی و انجام روایی بین فرهنگی مقیاس‌ها جهت استفاده از آن در مطالعات بین فرهنگی و مقایسه آن با مقیاس‌های مشابه بین‌المللی.

این مقاله از طرح تحقیقاتی با عنوان «وضعیت سنجی مقیاس‌های روان‌شناسی اخلاق در ایران» مربوط به پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی استخراج شده است.

منابع

۱. آذربایجانی، مسعود (۱۳۹۱). سنجش مفاهیم اخلاقی. *اخلاق و حیانی*. ۲، ۳۲-۷.
۲. اوجاقی، ناصرالدین (۱۳۸۶). دین و تأثیر آن بر رفتار اخلاقی. *معرفت*، ۱۱۳، ۳۰-۱۷.
۳. رفیعی هنر، حمید (۱۳۹۵). *روان‌شناسی مهار خویشتن با نگرش اسلامی*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۴. شریفی، احمد حسین (۱۳۹۴). ویژگی‌های موضوع علم اخلاق و دلالت‌های روش‌شناختی آن، *اخلاق و حیانی*، ۸، ۶۴-۴۷.
۵. لینلی، آکس و ژوزف، استفن (۲۰۰۴). *روان‌شناسی مثبت در عمل*، ترجمه احمد برجعلی و سعید عبدالملکی، تهران: مؤسسه نشر پنجره، ۱۳۸۸.
۶. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۶). *معارف قرآن ۳: انسان‌شناسی*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
7. Antony, M. M., & Barlow, D. H. (Eds.). (2002). **Handbook of assessment and treatment planning for psychological disorders**. Guilford press.
8. Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social psychology review*, 3(3), 193-209.
9. Flanagan, O. J., & Flanagan, O. J. (2009). *Varieties of moral personality: Ethics and psychological realism*. Harvard University Press.
10. Furlan, A. D., Malmivaara, A., Chou, R., Maher, C. G., Deyo, R. A., Schoene, M., & Van Tulder, M. W. (2015). 2015 updated method guideline for systematic reviews in the Cochrane Back and Neck Group. *Spine*, 40(21), 1660-1673.
11. Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.
12. Higgins, Julian and Green, Sally (2008). *Cochrane handbook for systematic reviews of interventions*, The Cochrane Collaboration and John Wiley & Sons Ltd.
13. Howitt, D. (2019). *Introduction to qualitative research methods in psychology: Putting theory into practice*. Pearson UK.
14. Lapsley, D. K. (2018). *Moral psychology*. Routledge.
15. Lopez, S. J., & Snyder, C. R. (2003). *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (pp. xvii-495). American Psychological Association.

16. Mokkink, L. B., Terwee, C. B., Knol, D. L., Stratford, P. W., Alonso, J., Patrick, D. L., et al. (2010). The COSMIN checklist for evaluating the methodological quality of studies on measurement properties: a clarification of its content. *BMC medical research methodology*, 10(1), 22.
17. Nathawat, S. S. (2017). Measures of Positive Psychology: Development and Validation. *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 43(2), 334-334.
18. Paulhus, Delroy, L. & Jones, Daniel, N. (2015). " Measures of Dark Personalities", In: Gregory J. Boyle, Donald H. Saklofske, & Gerald Matthews (Eds.), *Measures Of Personality And Social Psychological Constructs (pp562-594)* , Elsevier Inc.
19. Rettew, Jeff G. and Lopez, Shane J.(2008). "Discovering Your Strengths", In: Shane J. Lopez (editor) ; *Positive psychology : exploring the best in people*, foreword by Sonja Lyubomirsky, (pp1-22), Greenwood Publishing Group, Inc.
20. Saklofske, Boyle, G., & Matthews, G. (Eds.). (2014). *Measures of personality and social psychological constructs*. Academic Press.
21. Taghiloo, Sadegh (2017). "Developing and Validation of Moral Behavior Styles Inventory", Interdisciplinary *Journal of Education*, N.1, V.2. 17-27.
22. Terwee, C. B., Bot, S. D., de Boer, M. R., van der Windt, D. A., Knol, D. L., Dekker, J., et al. (2007). Quality criteria were proposed for measurement properties of health status questionnaires. *Journal of clinical epidemiology*, 60(1), 34-42.
23. Trujols, J., Ballesteros, J., Solà, I., & Portella, M. J. (2015). Improving systematic reviews on psychometric properties of measurement instruments: A letter to the Editor commenting on Reilly et al.'s (2015) review of the psychometric literature on QIDS. *Journal of psychiatric research*, 62, 136-137.
24. Vitell, S. J., Bing, M. N., Davison, H. K., & Ammeter, A. P. (2009). Religiosity and Moral Identity: The Mediating Role of Self-Control. *Journal of Business Ethics*, No, 88, 613-601.